

УДК 811.161.2'282.3(477.85)'42

Наталія РУСНАК,

Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, Чернівці (Україна)
n.rusnak23@rambler.ru

Юлія РУСНАК,

ВДНЗ України «Буковинський державний
медичний університет» Чернівці (Україна)
julijarusnak@rambler.ru

Natalia RUSNAK

Chernivtsi National University named after
Yuri Fed'kovych, Chernivtsi (Ukraine)

Yulia RUSNAK

Higher State Educational Establishment of Ukraine
«Bukovinian State Medical University», Chernivtsi (Ukraine)

**МЕНТАЛЬНІ АКЦЕНТИ
У ДІАЛЕКТНОМУ МОВЛЕННІ
БУКОВИНЦІВ**

**MENTAL EMPHASES IN DIALECT
SPEECH OF BUKOVINIANS**

Ключевые слова: *диалектний текст, фразеологізм, бессубъектная конструкция, интеръектив, дублет, заимствование, антропоморфизм.*

Руснак Н., Руснак Ю. Ментальные акценты в диалектной речи буковинцев.

На матеріалі розповідей носіїв мов – діалектних текстів про господарство мемуарного характеру – визначені та описані мовні засоби, акцентуючі риси національного характеру буковинців: трудолюбство, взаємодопомога, почуття прекрасного, релігійність.

Термін *ментальність* уперше у середині XIX ст. застосував американський філософ Р. Емерсон, витлумачуючи його як глибинний рівень колективної й індивідуальної свідомості, усталену й водночас динамічну сукупність настанов особистості, демографічної групи у сприйманні етногенетичної пам'яті, культури тощо. Згодом поняття набуло поширення у франкомовній гуманітаристиці, передусім у засновника школи „Анналів” (науковий напрям в історичній науці) Л. Февра та його послідовників. У маніфесті „Нових анналів” він писав, що мисленнєві операції, спосіб світосприйняття, емоційні процеси живлять першоджерела людської душі, хоча вони чітко не усвідомлені, проте визначають головні імпульси, спрямовані на формування історії та людини. Водночас ментальність формує специфічне середовище особистісного, національного та соціального життя, з'ясовує його національно-культурну динаміку, надає йому унікальних рис, відмінних від інших середовищ. Прояви ментальності виявляють звичаї, традиції, людська поведінка, діяльність у будь-яких сферах, матеріалізовані в мовленні. Близьким поняттям до терміна ментальність є національний характер. В Україні дослідження властивостей національного характеру започатковано у працях М.І. Костомарова, В.Б. Антоновича, І.С. Нечуя-Левицького, М.П. Драгоманова, М.С. Грушевського та ін.¹

Думаємо, що перелік рис національного характеру давно визначений. Усі нації світу як одиниці людського універсуму наділені заздалегідь відомим комплексом „позитивних” рис, закладе-

них у них божественною природою (інакше національний організм не був би життєздатним): працьовитість, взаємодопомога, почуття прекрасного, побожність тощо. Отже, ставимо перед собою завдання – схарактеризувати мовні явища, які увиразнюють ці риси національного характеру. Джерельною базою дослідження послугували розповіді буковинських діалектоносіїв про господарювання – діалектні тексти мемуарного характеру (далі ДТ), у яких засоби мови увиразнюють ментальність буковинців. „Учасники комунікації поряд з фоновими енциклопедичними, мовними, нормативними (текстотипологічними) знаннями володіють ще й культурологічними знаннями: конвенціональні соціокультурні значення відображаються в ментальності суб'єктів мовлення і проявляються при формулюванні тексту у виборі тих чи тих мовних одиниць”².

Закономірно, що *працьовитість* – основна риса національного характеру буковинців. Найголовнішим складником життєвого устрою селян є господарство – землеробство, тваринництво. Догляд за коровами – виснажлива праця. Ідея важкої фізичної роботи в одному з ДТ відтворена імпліцитно, вказівкою на її наслідок *'руки бли мн'ї с'пухли*, пор.: *їа проро'била т'ри-ц'їт' ш'тири 'годи на 'ферм'ї // і тий'во / і ш'ї-ш'нац'їт' ко'роў до'їла / 'руки бли мн'ї с'пухли* // (с. Бабин Кельм.).

Робота селян має сталий, повторюваний характер. Домінанта одного з ДТ – циклічний непе-

первний характер праці. Мовець у розповіді виділяє точки відліку роботи: *ранок, обід, вечір*; низка мовних одиниць з „константним” темпоральним значенням підкреслює регулярний характер праці: *т'реба вчас ўс'о*; *кожде 'маіе 'бути св'ій час*; *'али це вод'но в о'дин час*; *кождий раз 'тоже в о'дин час / ч'і ў д'руг' го'дин'і ч'і ў 'перш'і го'дин'і*; *в той са'мий час*; *так вод'но // ў о'дин час*. Пор.: *худо́бу три'мати / т'реба вчас ўс'о / кожде 'маіе 'бути св'ій час // 'рано ўста'йеш / 'першій рас/да'йеш 'йісти йі / по'чистиши / по'кормиши / подо'йши // на го'дину там / йе ро'боти / 'али це вод'но в о'дин час / кождий раз / на о'б'ім там / ко'рови да'йеу':а на о'б'ід там / так 'само // йак здо'йіти / 'али вс'о раў'но на о'б'ід вже т'реба шоп ко'рова 'тоже 'була по'кормлена і 'тоже в о'дин час / ч'і ў д'руг'і го'дин'і ч'і ў 'перш'і го'дин'і / но в той са'мий час / так вод'но / і / на 'веч'ір / 'тоже / до'йіти / ў 'вос'м'і го'дин'і // вже подо'йіли на 'веч'ір / ко ро'ва чи'с'тен'ка вже 'маіе л'ігати с'пати / ўход за худо́боў / ў о'дин час // (с. Берегомет Вижн.).*

Типовість відтворюваної ситуації призводить до появи дієслівних предикатів у формі 2-ої ос. одн., вжитих зі значенням 1-ої ос. мн.: *з'ранку і'деш до ко'рови / 'в'ічистиши / і то'д'і да'йеш 'йісти і с'і'дайеш до'йіти // по'мийеш 'в'імн'ачко вс'о // (с. Рідківці Нов.).*

У одному з ДТ мовець, відтворюючи стереотипну ситуацію, дає їй аксіологічну оцінку, причому типова ситуація ніби відсторонена від мовця, дійовою особою є *Він* – типовий представник буковинських говірок. Думку про важку виснажливу працю відтворюють: фразеологізм *то йо'му ш'тири 'поти / з 'него те'к'ли*, висловлення *ну ро'били по по 'адски ро'били* розмовного характеру з початковим „порожнім” елементом *ну*, редуплікацією префікса *по-*, повтором дієслова *робили*, семантичним компонентом зі значенням інтенсивної ознаки дії *по 'адски*. Ці мовні одиниці виражають ознаку „важко” у найвищому прояві: *і то в'і'кошуваў // по'тому в'і'заў / 'досв'іта ў чи'т'верт'і го'дин'і вста'ваў / бо дн'ом 'сонци/да з'ім'реси / 'зерно ў'паде на 'земн'у // ду'дому ни'чо ни' при'ви'зе // в'і'заў 'ранками з ро'соў/скла'даў ў п'іўкла'н'і // ну а по'том ўже 'йіхаў 'ф'іроў / то гру'зиў / во'зиў ду'дому до сто'доли // ц'і'лу 'зиму моло'тиў то // в'ідби'ваў / і 'поки в'ін зйіў х'л'іба ўже п'і'ченого // то йо'му ш'тири 'поти / з 'него те'к'ли / це бе'с'нешно // це ота'ка 'була // так 'жили 'л'уди / і так газду'вали // і так ро'били // ну ро'били по по 'адски ро'били // (свт. Заставна).*

Праця, що мислиться як основа життя, зумовлює „своєрідний оптимізм” буковинців, який межує з приреченістю. Така „оптимістична приреченість” виражена лаконічно, стисло, мовленнєвим штампом *'али н'і'чо/ в'і'так 'буди 'добри*.

Напр.: *воси'ни 'коло 'хати ба'гато ро'боти // ти'пер май 'лехиши йак ко'лис // бо йе трак'тори / маши'н'а // 'али в'с'орно // а'ди / т'раба і го'р'іхи оп'тру'сити / і бара'бул'у в'і'копати / і 'йаблука об'і'р'вати / та ш'е й ку'рузи // 'али н'і'чо // в'і'так 'буди 'добри // зи'моў 'мен'чи ро'боти // вже хоч 'руки спо'чинут // (с. Репуженці Заст.).*

Натуральний спосіб господарювання зумовлює у ДТ висловлення з ключовим словом *рука*: *вже хоч 'руки спо'чинут; 'руки бли мн'і с'п'ухли*.

Поняття *працьовитість* дотичне до обов'язку людини. Лейтмотивом у ДТ проходить думка про *необхідність* виконання роботи, яку реалізують безсуб'єктні конструкції, компонентом яких є прислівник *т'реба*: *т'реба йі ли'ушити; т'реба ди'виц'и; йі т'реба помо'чи*. У таких конструкціях індивідуальне не пасивізоване і не знеособлене, безсуб'єктні конструкції надають ДТ характеру директиви; пор.: *худо́ба / та'ка йе // во'на 'муси / с'воіе в'ід'бути / пу'том во'на в'ід-гу'л'айе / і ста'йе 'т'іўна // 'дев'ім' 'м'іс'ац'іў 'носе 'тел'атко / а 'в'іс'ім 'м'іс'ац'іў йі 'можна до'йіти / с'ім / йек йа'ка ко'рова / 'можна до'йіти с'ім / т'рошки т'реба йі ли'ушити / би во'на 'мала по'тому шо те'л'атку 'дати / і то'д'і // йак шо ко'роўка / вс'о 'добре / то 'добре / а йа-к'шо н'і / т'реба ди'виц'и / з'начит ко'роўка 'маіе 'цейі 'ноч'і поло'жиц'и / ди'виц'и / шо з неў си 'робе / йі т'реба помо'чи / бо ко'рова са'ма/ де'йа'ка лиш 'може ўте'лиц'и / а то б'іл'ши'ст'во худо́б'і т'реба помо'чи // би'во'ни со'б'і то 'тел'атко вро'дили / і / то'ди 'тел'атко би'реси до ко'рови / 'дали п'ім ко'рову а'би во'но по'с'ало / на д'ругий т'ретий ден' 'дали 'соску і / най жи'йе // (с. Берегомет Вижн.).*

З-поміж ДТ про господарювання є розповіді діалектоносіїв з ущільненою інформацією. Оповідач стисло, лаконічно повідомляє про річний цикл господарських робіт: догляд за худобою, польові роботи, роботу в хаті. Текстова тканина реалізує поняття *хазяйновитість*. Лейтмотивом ДТ є думка про важку ручну працю *вс'о ро'били руками*, яку відтворюють співвідносні синтаксичні конструкції; пор.: *ў нас 'дома 'були ко'рови і буў к'ін' / ко'р'іў до'йіли / ко'рови до'йіли / ро'били сир / ро'били сми'тану // ў нас буў к'ін' / і 'мама с 'татом 'йідут на ба'зар прода'вати сир / сми'тану // 'н'ідут 'рано / а на 'веч'ір аш при'ход'а ду'дому // а д'іўчата с х'лотц'ами ўс'о 'дома 'робіа / і ва'р'ут 'йісти / і поп-р'е'тайут / ўс'о д'іўчата 'робіа // а вже та'ко / та'ко йак прийи'ла ви'с'на / то 'к'ін'ми во'рвали / н'і'якого т'рактор'а ни' 'було / н'і'чо // к'ін' / ми во'рвали нави'с'н'і вс'і горо'ди во'рвали / і с'йіали // це вс'о 'к'ін'ми // 'к'ін'ми дри'ва з л'ісу во'зили / с'іно*

с 'пол'а / ўрожай / шо зби'рали // ўс'о зво'зили / к'ін'ми // **і вс'о робили руками** // н'їякоїї 'техн'іки ніе 'було // са'пали // ко'сили // гро'мадили // йак при'ве'зут шиє'ниці / моло'тили / х'лопці і мо-ло'тили // по'тому / д'ї'чата / та'кий буў млі'єнок / шо 'в'їяли // так шо вс'о / **вс'о 'було вруч'ну** // і ту шиє'ниці мо'лоли // 'дома жор'нили // та'ко йак / на ма'ма'лигу / то жор'нили ку'рузи // а на хл'їп // то хо'дили ў млин // хто буў 'в'їл'ний / той жор'ниў // **так шо вс'о 'було с'воє** // с'вин'і три'ємали // ніе 'було так шо ку'пити з 'м'їста // та'ко / 'були гар-бу'зи // гарбу'зи т'і в'їбі'рали // во'л'їй ро'били // смаи'ний // **вс'о с'воє 'було** // с'їяли п'р'адиво // тай ў'л'їті в'їбі'рали / по'тому восі'єни йшли ў 'воду / мо'чили / 'били то п'р'адиво // ро'били ку-ж'їл'ї / п'р'али // бо то т'раба 'було шос 'в'їткати на со'рочку // (с. Михальча Стор.).

У буковинських говірках лексеми газ'да, газду'вати реалізують ідею „успішного господарювання, хазяйновитості”: і так ро'били 'л'уди / так газду'вали / ко'су ро'биў само'робну / чуло' в'їк / газ'да // (м. Заставна).

У селі кожна дівчина повинна вишивати, прясти, тобто знати будь-яку ручну роботу: **вс'о руч'не** // **вс'о п'рац'а 'була** / **фист** / йа ст'раише ро'била з ма'лоїї д'ї'ччини вс'о шо хоч // (с. Митків Заст.).

Заможна дівчина мала до тридцяти сорочок. Якщо брати до уваги натуральний спосіб виготовлення сорочок, то зрозуміло, як багато зусиль потребувала ця робота: **йа 'в'їшила д'ва-ц'їт' і сім соро'чок ц'ат'ками** // **шо за'шит'ї вс'ї рука'ви** / і то йа лиш про'дала / 'в'їшила й про'дала // вс'о с'воїми руками // (с. Митків Заст.); так шо йа йак са в'їд'а'вала / то **йа 'мала т'риц'їт' соро'чок** // **т'риц'їт' соро'чок** // (с. Топорівці Нов.).

Побожність – одна з визначальних рис національного характеру буковинців. У всіх справах, у тому числі й господарських, буковинці покладалися на Бога: ну 'боронами заг'ладиў // шоб 'була 'р'ї'їна гей п'лошча // і // ч'ї'каў // **про'сиў в 'Бога** // гово'риў моли'т'ви // **би'є Бог ўро'диў** // би'є ни з'било / би'є ніе з'мокло / би'є 'доишчик п'ї'шоў / би'є // так 'дал'ї // (сміт. Заставна).

Згадування Бога, особливо у інтер'єктивованих словосполученнях – одна з мовленнєвих рис буковинців. Мовлення буковинців рясніє виразами: 'д'акувати 'Богу, коби Бог пом'їг, Боже по-магай тощо; пор.: **зари обро'бити** 'земл'у / це // 'л'убо // оз'миў т'рактора // д'вац'їт' 'сотих // 'в'їори / гай заволо'чиў // ну шо то йе? / чи руч'на / чи йа'ка // то вс'о наба'гато 'лехше // а **зари 'д'акувати 'Богу** / ко'би так 'дал'ї // (сміт. Заставна).

Натуральний спосіб ведення господарства зумовив взаємодопомогу селян. У лексиконі бу-

ковинців побутували слова *'симбр'а, симбру'вати* ‘спільними зусиллями двох господарів обробляти землю’. Номінація *'симбр'а* – результат міжмовного українсько-румунського контакту: *simbră* ‘товарищество, компанія’³. Проте І.С. Колісник стверджує, що *симбря* – слово слов'янського походження, і вважає, що білоруське *сябр* ‘родич, товариш’ і російське *шабер* ‘сусід’ етимологічно споріднені⁴.

Діалектоносій пояснює поняття *'симбр'а*, ілюструючи ознаки явища. ДТ імітує діалог двох господарів, з якого головна характеристика *симбрування* навіть не *взаємна користь*, а *домовленість*, здатність дотримувати слово. Думка про взаємну користь прямо не сформульована, виражена імпліцитно, ідею ж домовленості мовець підкреслює, проводячи її декілька разів: **ми догово'рилиси** і *чи'єкаїм вже ідем во'рати* // *ўд'нину с'тало 'тепло* / *'коней 'муха ку'сайе* / *а ми* / *їдем* / **догово'рилиси** / *їдем 'вечером* / *ў 'поли* // (с. Рідківці Нов.).

Спонтанний характер ДТ зумовлює обірваність, незавершеність конструкцій-думок, різноманітні повтори. ДТ має чітко визначені межі – початок і кінець, ініціальне та фінальне висловлення забезпечують цілісність ДТ; пор.: *так* / *'було так ў нас* // *'мали 'л'уди с'воїї плу'ги* // *с'воїї ко'н'ї* // *вс'у зб'руїу до ко'н'а* // *і кот'рий чоло'в'їк ніе маў* / *два сі'єм-б'руїут* // *це 'симбр'а* // *це йе оден су'с'їд 'маїє ко'н'а і йа 'маїу ко'н'а* / *то ми до'купи ко'н'ї* / *і 'к'ін'ми 'маїєм во'рати* // *то ми при'єходим ич'є ў 'м'їс'ац'у* / *при'ємерно 'л'ут'їм* / *'марот там зачи'єнайеси* / *то ми ўже пи'єтайем оден д'ругого* // *ми'є 'маїєм о'ба во'рати 'поле там* // *шо в 'тебе йе?* // *ти 'маїєш плуг?* // *'борони?* // *ва'лок?* // *шо т'раба до по'л'а* // *в'їн 'кажи* // *ў 'мене 'їє во'то* / *во'то* // *а ў 'тебе шо?* // *ну то ми си под'їлили* // *а'га* / *ти 'маїєш 'борони* // *йа 'маїу п'луг* // *'маїєш ти ко'н'а і йа ко'н'а* / *'маїєм* // *'к'їл'ко в'їн 'маїє во'рати* / *'к'їл'ко йа* // *ми догово'рилиси і чи'єкаїм вже* // *при'єходе той час* / *ви'єсна начи'єнайеси* // *ми вже спр'а'гаїєм 'коней і ідем в 'поле во'рати* // *сі'єгодни во'рем вод'ному* / *за'с'їяли* / *при'ємерно* / *'перший раз* // *'с'їяли йари'ну* / *пиє'ниці* / *йач'м'їн'* / *вод'ному за'с'їяли* // *на 'завтра вже ідем д'ругому* / *'тому* / *шо т'раба* // *'н'їсл'а* / *вже це ми воб'с'їяли* / *зачи'єнайеси вже куку'рузу* / *'с'їїти* // *бара'бул'у к'ласти* // *це вже п'їз'ніше* / *бо то 'с'їялоси 'йару пиє'ниці* / *йач'м'їн'* / *це в 'март'ї* / *ко'ли вже 'дало ро'бити* // *а вже куку'руза* // *вже май'к'в'їт'ни* / *с'поло'вини к'в'їтн'а* і *'маїа* // *то вже куку'руза 'с'їїєси* // *нучу'валим ў 'поли* // *їдем во'рати* // *ўд'нину с'тало 'тепло* / *'коней 'муха ку'сайе* / *'кон'ї ма'хайут 'головами* / *а ми* / *їдем* / **догово'рилиси** / *їдем 'вечером* / *ў 'поли* / *пус'каїєм 'кон'ї 'пасти* // *бо 'були т'рави* / *де с'їно'жата йе* // *'досв'їта* / *иц'є лиш зазор'ало* / *ми вже 'кон'ї ўпр'агли і во'рем* // *во'рем до 'того 'часу йак с'тало зноў 'душино* // *ми*

'кон'і //до 'воза та й са'м'і / в'ід:у'х'нули т'рохи / дес до чи'т'вертой го'дини // вс'о вже і зноў во'рем // і так во'но в'іворали // шо т'раба завалку'вати / завалку'вали // це 'було // йач'м'ін' валку'вали 'б'іл'ше // 'там йа'кус т'раўку за'с'й'ау // 'було й бара'бул'у // йак ни'ма дош'ч'й'у гий / завалку'вали // ну і во'так це й ро'билоси // (с. Рідківці Нов.).

У лексиконі буковинців побутують слова-дублети на позначення спільної роботи *к'лака* і *то'лока*. Слово *то'лока* використовують мешканці гірських та передгірських регіонів, а носії подільських говірок – *к'лака*. Слово *то'лока* 'звичайно одноразова праця гуртом для швидко виконання великої за обсягом роботи, на яку скликають сусідів, родичів, товаришів (без оплати, а за частування)'⁵ постало внаслідок метонімічного переносу, первісно *толока* 'вільна ділянка біля села'. Слово *к'лака* – запозичення з румунської мови. Пор.: *clacă* 'барщина, оброк', 'робота миромъ за угощення, помочь, толока'⁶.

Однак, за даними Етимологічного словника української мови, слова *толока* і *клака* етимологічно споріднені. Пор.: *клака* 'гуртова праця у сусіда чи родича, толока'; – запозичення з молдавської мови молд. *clacă* 'панщина; гуртова робота', як і рум. *clacă* походить з сербохорватського *тлака* 'панщина, примусова робота' або болгарського *тлака* 'вечорниці, безплатна колективна допомога'; споріднені з українським *толока*⁷.

У буковинських говірках є чимало мовних одиниць зі значенням 'спільно, разом виконувати роботу': 'м'іс'а к'лакоу, ро'били кла'ками, 'разом ў гур'т'і, йдут до кага'ну; пор.: 'м'іс'а к'лакоу // (с. Бернове Кельм.); лампа'ч'і май ро'били кла'ками // ки'рни'ц'і ко'пали 'дуже кла'ками то'ди // (с. Бабин Кельм.); ро'боту ро'били 'разом ў гур'т'і // (с. Дубівці Кіцм.).

Єврейсько-українські контакти залишили у лексичній системі буковинських говірок паремію *йти до кага'ну*, де *ка'ган* 'єврейська громада', якій притаманна взаємодопомога: *йдут л'уди до кага'ну* // (с. Берегомет Вижн.).

Кожен діалектоносії, розповідаючи про клаку, наголошує на *взаємодопомозі*: *а йак ўже бувало шо й куку'рузи т'і ти'ребимо/ по-ма'гаймо од'на 'одн'і* // (с. Берегомет Вижн.); *ко'лис ни' було трак'тор'й' / а са'пати мус / то й пома'гали о'ден 'одному* // (с. Горошівці Заст.).

Слова *к'лака* і *то'лока* мають словотвірний потенціал: *кла'чаник* 'той, що бере участь у клаці', *клаку'вати* 'брати участь у клаці', у говірках Вижницького р-ну *толо'чаник*: *'помн'у 'помн'у / 'дочко / йак т'і кла'ки бу'ли / бо са'ма 'д'й'коюу бу'ла / тай 'тожи клаку'вала й ни' рас* // (с. Бабин

Кельм.).

Тенденція до економії мовних засобів у буковинських говірках розширює семемний простір слів *к'лака* і *то'лока*, ЛСВ2 'учасники спільної роботи': *то'ди ўс'а к'лака с'ходиса і скла'дає ц'і вал'ки п'іра'м'ідоу* // (с. Бернове Кельм.); *зби'райуц'и толо'ка // д'й'ки х'лопц'і // пос'ідали* // (с. Берегомет Вижн.).

Клака як вид діяльності – синтез прагматичного та рекреативного. У суспільному житті буковинців викристалізувалася форма життя, у якій господарську діяльність супроводжують дії рекреативного характеру: *ко'ли чоло'в'ік закли'каў л'у'дий / то і'шоў ш'е за 'музикоў // бо би'з 'музики н'і'чо си ни' опхо'дило // ў 'кого 'була 'г'й'ка на в'іда'н'е / то при'хо'дили ш'е х'лопц'і і г'й'ч'ета* // (с. Дубівці Кіцм.).

Розповіді про минуле супроводжує вияв емоцій: *мой! // шо то 'було 'весило/ ко'ли 'файно си на'були / то си росхо'дили до'дому// 'весило 'було ўс'ім* // (с. Дубівці Кіцм.).

Вияв емоцій відтворюють вигуки та прислівники зі значенням позитивної ознаки: *'файно, 'весило*. Оцінка дійсності – категорія психологічна і не залежить від характеру життя: *'али 'б'ідно 'жили / 'б'ідно/ 'али 'було 'дуже нам 'весило / 'дуже 'файно бу'ло* // (с. Бабин Кельм.); *йа з'найу?! 'добре то'д'і 'було / 'б'ідно ми 'жили/ 'али 'добре* // (с. Бабин Кельм.).

Згадка про минуле зумовлює критичне осмислення дійсності. Мовець аналізує явище (йдеться про клаку) на осі „колись” і „тепер”. У ДТ звучать нотки суму з приводу „втрати минулого”, які супроводжують емоції зневаги та розгубленості, їх симбіоз передає синтаксична конструкція, основу якої становить дієслово *заб'йеси*, вжите у переносному значенні, оригінального місцевого колориту надає діалектизм *пар'цел'а* 'ділянка'⁸ та кваліфікатор часу, пор.: *ро'бота ки'н'іла / ни' то шо ти'нер // заб'йеси на с'воюу пар'цел'у тай ни' в'і'лази з 'нейі з ви'с'ни до 'осини* // (с. Дубівці Кіцм.). Інший мовець стриманіше передає цю думку: *а 'біл'ше так кла'ками так ни'чого ни' робл'а / 'кождий су'б'і с'воє 'роби* // (с. Бабин Кельм.).

Віднесеність змісту ДТ у минуле зумовлює і філософські роздуми носіїв говірок про зміни у житті, про плин часу. Філософські роздуми про втрату минулого породжують легкий сум. Мотив суму з приводу минулого, з одного боку, ґрунтується на психофізичних особливостях людини (для людини старшого віку характерна „ностальгія за минулим”), а з іншого, очевидно, дає право стверджувати про розуміння пріоритету еволюційних тенденцій над революційними у сприйнятті дійсності буковинців, пор.: *бо 'зариз ни'ма та'ки та'коїі ро'боти йак ко'лис 'було /*

бо то'ди ўс'о / ру'ками ро'били // 'можна ко'н'е-
шно і так з'їй'тиса / по'сид'іти / погово'рити /
чи 'зерн'ат пох'рустати йак'шо шч'е 'зуби
'добр'і 'майеш / 'али чос ни'є с'ход'аца ти'є'пер//
бо йак то 'кажут / і п'іст ти'є'пер ни'є ўс'і три-
'є'майут / ни'є то 'шоби шч'е й кла'ки т'і ро'би-
ти // (с. Бабин Кельм.).

У філософських роздумах звучить
„приреченість”: са мучили // са 'мучили 'дужи //
'али то 'мус'іла та 'мука 'бути / бо то н'їде
ни'є на ро'бот'і / ни'є'чо // во'ни й 'мус'іли це
вс'о с'войіми ру'ками в'їши'є'вати // куп'леного
ни'є'чо ни'є 'було// вс'о са'ме с'вое // (с. Топорівці
Нов.). Буковинців відзначає шанобливе ставлен-
ня до землі. В одному з ДТ звучить мотив обо-
в'язку людини перед землею. Земля у свідомості
діалектоносіїв набуває антропоморфемних
ознак: 'жити, ро'дити, дати 'їісти, догл'а'да-
ти. ДТ цікавий ще й дидактичним спрямуван-
ням фінальної частини: рос'те ў нас на го'род'і
вс'о / і фа'сул'і / і ц'в'ікл'і / і 'морква / це'бул'ка зи'
л'ена / ок'роп / бара'бул'а / т'раба за всим цим ди-
'є'витиси / бо бе'з 'догл'аду вс'о пропа'де // де по-
са'пати / а де й п'ідгор'нути т'раба // бо йак без
зи'є'м'ні 'жити? / во'на ж з 'нами жи'є'є і 'родит // і
да'їє 'їісти // то і ми 'мусимо тру'дици // з зи'є'м'ні
'ми вс'і ро'дилиси / а ко'лис і по'мерти т'раба // а
зи'є'м'на мож і ни'є при'є'н'ати// ни'є хо'т'іли ро'бити/
'земн'у 'р'їдну догл'адати / то й о'на ни'є 'буде //ни'є
забу'вай про це // (с. Веренчанка Заст.).

У ментальності буковинців земля займала особ-
ливе місце (пригадаймо повість О. Кобилянської
„Земля”). У емпіричному матеріалі є ДТ, який по-
вторює сюжет повісті О.Кобилянської „Земля”.
Документальну основу ДТ засвідчують власні на-
зви. ДТ вражає драматичністю, викриває негатив-
ні, „темні” сторони буковинської душі. ДТ
„нівелює” „колективізм”, змальовує власника, для
якого найважливіша цінність у житті – земля. По-
казовим є початок ДТ, в якому підкреслено дина-
мізм цінностей у житті буковинців: шо то ти-
'є'пер? / ни'є'ма н'ї'єкоїй г'рижи с 'полім // би'є'ри
'к'їл'ко 'хочиши // а ко'лис 'мати 'поли / то 'було за
'гонор // 'поли гуду'вало і ху'добу і нас // 'поли да'ва-
ли ў 'в'їно моло'дим // та за 'поли ў 'мени ў'били
'нен'а! / ми 'жили ми'є'жа ў ми'є'жу с Кри'є'вим //
ка'зали йму так / маў горб на п'лечих // йек ти'є'пер
памн'є'тайу // 'було це ў Ви'є'ли'є'кодну п'їетниці //
'нен'о хо'к'їу по'радитиси с Кри'є'вим / йек би по-
г'ї'лити ми'є'жу // та лиши 'нен'о ўби'є'р'нуўси / сапа
за'биласи йму ў п'лечи // той до'биў 'нен'а / бо знаў/
шо йек 'нен'о вс'тани / то 'жити 'лишиси Кри'є'во-
му 'мало // вс'і зди'є'бали Ви'є'литден' / а ми хо'вали
'нен'а // ростр'їл'єли Кри'є'вого на то'лоц'ї ў до'ли-
н'ї // 'нав'їк' іє дес ў 'мене фото'карточка // на
сут при'є'шло вс'о си'є'ло // Кри'є'вий сто'їєу на
ўд'ному ку'л'їн'ї / бо 'р'їно ни'є м'їх / чериз св'їй

горб // 'л'уди си ди'є'ву'вали // йек Кри'є'вий м'їг замо-
г'ти та'кого 'моцного чулу'в'їка/ йек Лес' //
(с. Рєваківці Кіцм.).

Аналіз ДТ про господарювання дає підстави
для висновків щодо мовного вияву ментальності
буковинців. У лексичній системі буковинських
говірок наявні паремії на позначення важкої ви-
снажливої роботи. Мовні одиниці з „константним”
темпоральним значенням підкреслюють регуляр-
ний характер праці. Безсуб'єктні конструкції уви-
разнюють ідею обов'язку людини, надають ДТ ха-
рактеру директиви. Згадування Бога – одна з мов-
ленневих рис буковинців. Віднесеність змісту ДТ
у минуле зумовлює й філософські роздуми носіїв
говірок про зміни цінностей у житті буковинців.

Список скорочень

Вижн. – Вижицький р-н
Заст. – Заставнівський р-н
Кельм. – Кельменецький р-н
Кіцм. – Кіцманський р-н
Нов. – Новоселицький р-н

References:

- ¹ Nechuy-Levits'kiy I. Svitoglyad ukrayins'kogo narodu. Eskiz ukrayins'koyi mifologiyi / Ivan Nechuy-Levits'kiy. – 2-ge vid. – K.: Oberegu, 2003. – 144 s.
- ² Chernyavskaya V.E. Lingvistika teksta: Polikodovost', intertekstual'nost', interdiskursivnost': ucheb. posob. / Valeriya Evgyen'yevna Chernyavskaya. – M.: Librokom, 2009. – S.36.
- ³ Rumino-russkiy slovar' / [sost. Nikolay Polovskiy]. – [2-e izd. sprav. i dop.]. – Kishinev. KNIGOIZDATEL'STVO T./d "SHEHTER i S-ya", 1922. – S.608.
- ⁴ Kolisnik I.S. Mistseva hliborobs'ka leksika bukovins'kih govirok / I.S. Kolisnik //Dialektologichniy byuleten' / [vidp. red. F.T.Zilko]. – Vip. 8. – S.68.
- ⁵ Noviy tlumachniy slovník ukrayins'koyi movi. U 3 t. / [uklad. V. Yaremenko, O. Slipushko]. – K.: Akonit, 2001. – T.3. – S.549
- ⁶ Rumino-russkiy slovar' / [sost. Nikolay Polovskiy]. – [2-e izd. sprav. i dop.]. – Kishinev. KNIGOIZDATEL'STVO T./d "SHEHTER i S-ya", 1922. – S.73.
- ⁷ Etimologichniy slovník ukrayins'koyi movi. U 7 t. / [red. O.S. Mel'nichuk ta in.]. – K.: Nauk. dumka, 1982. – 1982 – T. V. – S. 453.
- ⁸ Slovník bukovins'kih govirok / za red. N.V.Guyvanyuk. – Chernivtsi : Ruta, 2005. – S.389.

Rusnak N., Rusnak Y. Mental Emphases in Dialect Speech of Bukovinians. The purpose of the article is to describe linguistic phenomena that accentuate the features of Bukovinians' national character. The source basis of the research are the pieces of narration of Bukovinian dialect-media concerning household management, namely the dialectal texts of memoir character

(hereinafter DT), in which linguistic phenomena accentuate the mentality of Bukovinians.

Assiduity is one of the features of the national character. The dominants of the DT are the lexemes with the temporal meaning of morning, lunch and evening. They underline regular character of agricultural work. The typical nature of reproduced situation leads to the emergence of verbal predicates in the form of the second person singular, used in the meaning of the first person plural. The idea of exhausting work is reflected with the help of phraseological units and expressions of generalized content with the keyword 'ruka' (hand). The leading idea of the DT is the opinion about the necessity of fulfilling the work. They realize non-subjective structures which include such component as adverb 'treba' (should). In such structures the individual part is not made passive and is not impersonal, non-subjective structures give the DT the nature of directivity. The detailed information is given concerning the thrift of Bukovinians. In this case the narrator briefly and concisely informs about the annual cycle of economic activities. In Bukovinian patois such lexemes as 'gazda' (host), 'gazduvaty' (manage) provide the idea of successful household management. The reference to God, especially in the interactive phrases, is one of the speech features of Bukovinians. For example, 'Diakuvaty Bogu' (thanks God), 'Koby Bog pomih' (God help us), 'Bozhe pomahai' (God help you) and others. The natural way of household management has led to a mutual help of peasants. In the lexicon of Bukovinians the following words are prevalent: the word 'symbra', which means to cultivate the land by combined efforts of the two owners, is borrowed from the Romanian language, word-doublets 'klaka' and 'toloka' mean the disposable work together for the rapid implementation of some assignment, the idiom 'jty do kaganu' well with the same meaning, is determined by Jewish-Ukrainian relations. The pieces of narration about the past are accompanied by the expression of emotions, which verbalize the interjections and adverbs with the meaning of positive indication. The recollection of the past leads to a critical comprehension of reality.

Key words: dialectal text, idiom, non-subjective structure, interjection, word-doublet, borrowed word.

Руснак Наталія – доктор філологічних наук, професор кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Коло наукових інтересів: когнітивна лінгвістика, діалектологія, етнолінгвістика, прагматична текстологія. Автор понад 100 наукових праць, у тому числі 2 монографії.

Rusnak Natalia – doctor of philological sciences, Professor of the department of Modern Ukrainian Literature Language of Chernivtsi National University named after Uriy Fedcovich. Science interests: cognitive linguistics, dialectology, ethnolinguistics, pragmatic textology. Author of over 100 scientific papers, including 2 monographs.

Руснак Юлія – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри суспільних наук та українознавства ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет». Після захисту кандидатсь-

кої дисертації „Лексика родинних обрядів у буковинському діалекті” за спеціальністю 10.02.01. – українська мова автор продовжує дослідження у галузі діалектології, етнолінгвістики, викладання української мови як іноземної. У доробку науковця є 25 публікації.

Rusnak Yulia – candidate of philological sciences, senior teacher of the Department of Social Sciences and Ukrainian Studies of Higher State Educational Establishment of Ukraine «Bukovinian State Medical University». After defending her dissertation „The vocabulary of family rituals in Bucovina dialect” in the specialty 10.02.01. - Ukrainian language keeps on researching in the field of dialectology, ethnolinguistics, teaching Ukrainian as a foreign language. In the works of the scientist are 25 publications.

Received: 05-02- 2016

Advance Acces Publisher: April 2016

© N. Rusnak, Yu. Rusnak, 2016